

Лапшин С.А. Формування сучасного інформаційного суспільства у розрізі розвитку засобів масової інформації / С.А. Лапшин // Матеріали університетського симпозиуму «мас-медійний простір Вінниччини 2017». 16 листопада 2017 р. - Режим доступу: <http://journalism-vn.at.ua/blog/>

Лапшин С.А.

ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА У РОЗРІЗІ РОЗВИТКУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті розглядається роль засобів масової інформації у формуванні сучасного інформаційного суспільства української держави. Визначено пріоритетні напрямки державної політики та перспективи її реалізації.

Ключові слова: ЗМІ, громадська думка, інформація, преса, інформаційне суспільство.

У цивілізаційному контексті сучасне суспільство характеризують як постіндустріальне або інформаційне. Дане поняття є соціологічною концепцією, яка визначає головним фактором розвитку суспільства інформацію. Характерними рисами інформаційного суспільства є:

- пріоритетне значення інформації в порівнянні з іншими ресурсами;
- домінування інформаційного сектора в загальному обсязі ВВП;
- формування як головна цінність людини — економії часу за рахунок використання нових телекомунікаційних і комп'ютерних технологій;
- інформація, знання й кваліфікація суб'єкта стають головними факторами влади й управління [7, с.2].

Незалежність засобів масової інформації (Далі - ЗМІ), що трансформувалася з розвитком нових засобів комунікації у свободу масової інформації, цілком справедливо вважається головним принципом функціонування преси, радіо та телебачення у правовій державі. Вона є обов'язковим елементом режиму демократії та необхідною умовою забезпечення для індивідів та їх об'єднань політичного плюралізму та культурної різноманітності.

Роль засобів масової інформації у формуванні інформаційного суспільства, питання впливу ЗМІ на процес демократичного розвитку держави і становлення інститутів громадянського суспільства знайшли відображення у роботах науковців: В.В. Березенко, М.Т. Дзюба, М.І. Горлач, А.Г. Костирєв, Н.О. Мороз, І.О. Прилуцький, В.О. Приступенко, Д.В. Яковлєв. Вітчизняні дослідники – А.З. Москаленко, В.І. Шкляр, М.І. Скуленко, В.М. Бебик, О.В. Зернецька, А.І. Ручко, Г.Г. Почепцов – аналізують окремі аспекти означеної проблематики, але, як правило, згадують їх при розробці інших тем.

Метою нашого дослідження є аналіз та особливості впливу ЗМІ у формуванні інформаційного суспільства в Україні.

Виходячи з даної мети поставлено такі завдання:

- визначити роль ЗМІ у побудові інформаційного суспільства на сучасному етапі розвитку людської цивілізації;
- проаналізувати стан інформаційного законодавства України, яке стосується діяльності системи засобів масової інформації;
- означити проблеми доступу до інформації як важливого фактора формування інформаційного суспільства.

Значення ЗМІ для суспільства і функціонування держави важко переоцінити. Основне завдання їх полягає в інформуванні знань людей щодо різних питань життєдіяльності держави й суспільства, що зумовлено потребою забезпечення сталості влади. Неоцінною є роль ЗМІ як посередника в діалозі між різними соціально-політичними силами, між владою і суспільством.

Громадянське суспільство активно сприяє процесам політичної демократизації, набуття державою ознак правової, відстоюючи матеріальну і духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів громадян [3, с. 118].

Разом з цим, свобода слова і вільне вираження у друкованій формі своїх поглядів і переконань гарантуються законодавством. Зокрема, Конституцією України і іншими законодавчими актами гарантоване право кожного громадянина вільно і незалежно шукати, одержувати, фіксувати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку відкриту за режимом доступу інформацію за допомогою друкованих засобів масової інформації: «Друковані засоби масової інформації є вільними. Забороняється створення та фінансування державних органів, установ, організацій або посад для цензури масової інформації. Не допускається вимога попереднього погодження повідомлень і матеріалів, які поширюються друкованими засобами масової інформації, а також заборона поширення повідомлень і матеріалів з боку посадових осіб державних органів, підприємств, установ, організацій або об'єднань громадян, крім випадків, коли посадова особа є автором поширюваної інформації чи дала інтерв'ю». Згідно зі Ст. 2 Закону України „Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні” держава гарантує економічну самостійність та забезпечує економічну підтримку діяльності друкованих засобів масової інформації, запобігає зловживанню монопольним становищем на ринку з боку видавців і розповсюджувачів друкованої продукції. Заходи, спрямовані на забезпечення економічної підтримки діяльності друкованих засобів масової інформації, та органи державної виконавчої влади, які здійснюють цю підтримку, визначаються Кабінетом Міністрів України [5].

ЗМІ виконують такі функції: пізнавальну (задоволення інформаційних потреб суспільства), забезпечення гласності, контролю і спостереження за діями суб'єктів влади, політичної соціалізації (участь у процесі засвоєння індивідом політичних знань, норм і цінностей суспільства), формування громадянськості, підтримку або критику програм і діяльності держави, державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, партій тощо. Крім загальних функцій, засоби масової інформації мають ще свої специфічні функції, властивих лише їм. До них належать

функції редагування (відбір і коментування інформації) та оцінювання, що істотно впливає на формування громадської думки та суспільних настроїв.

Реалізуючи право на свободу слова, ЗМІ можуть самостійно виявляти негативні явища й факти діяльності державних та інших формувань, давати оцінку подіям внутрішнього та міжнародного життя. Це – своєрідна трибуна громадської думки, важливе джерело відображення настроїв мас, а отже, і показник результативності заходів, уживаних державою [6, с. 207].

Не дивлячись на те, що частка державної власності на друковані ЗМІ скоротилася приблизно до чверті, а на телевізійні та радіоканали – приблизно на 20%, виконавча влада має значні можливості впливати на ЗМІ, використовуючи механізми реєстрації та ліцензування, а на електроні ЗМІ, крім того, за допомогою розподілу частот та розцінок на окремі технічні послуги.

Водночас, широкого розповсюдження набула також практика вибіркового податкового тиску на опозиційні ЗМІ. Особливо серйозні проблеми виникли із незалежністю ЗМІ, що перебувають у приватній власності. Проявилась тенденція до створення потужних медіа-груп, які об'єднують по кілька популярних комерційних ЗМІ і відіграють помітну роль у інформаційному середовищі. Проте їхня фінансова залежність зумовлює недостатню об'єктивність, упередженість у подачі інформації, вихід замовлених передач.

Реалізація принципу свободи журналістської творчості у приватних ЗМІ іноді входить в протиріччя з бізнесовими інтересами підприємницьких структур та їх власників. Держава не здійснює повною мірою свої функції щодо регулюванні діяльності ЗМІ. Зокрема, не були створені рівні умови економічної діяльності, які стимулювали б конкуренцію ЗМІ та захищали б їх від проявів монополізму, враховуючи національні інтереси держави і вітчизняного ринку. Замість цього з боку держави, її фіскальних та інших контролюючих органів часом проявляється неприпустимий вибірковий і тенденційний підхід до ЗМІ [6, с.209].

Українські ЗМІ на законодавчому рівні одержали свободу слова, свободу від цензури, політичну і професійну незалежність від держави, проте не знайшли стійкої матеріальної бази для вільної самостійної діяльності, тобто в поточний момент відсутній правовий механізм забезпечення та реалізації прав і свобод ЗМІ.

В умовах недостатньої розвиненості громадсько-політичних структур та відсутності ефективної державної політики в галузі масової інформації «незалежні» ЗМІ в умовах економічної залежності фактично змушені висвітлювати не об'єктивну інформацію, а приватні або корпоративні інтереси у просторі мас-медіа своїх власників. При цьому не без їх участі впроваджується міф про те, що саме ЗМІ є «четвертою владою», якою у справжній демократичній державі повинна бути громадська думка, що сформована самим суспільством та його громадсько-політичними структурами. За таких умов державній владі, яка дійсно прагне об'єктивно інформувати громадян і сприяти формуванню громадянського суспільства, необхідно забезпечити на нормативно-правовому рівні реалізацію прав і свобод ЗМІ. Очевидно, що успіх даної діяльності залежить від комплексу заходів - нормативно-правових, організаційно-технологічних, економічних та ін. [1, с.256].

На жаль, українське суспільство і навіть журналістський пул у період формування незалежної України не помітили серйозні недоліки для свободи слова, закріплені у статті 34 Конституції, в якій ця свобода «може бути обмежена законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням. Актуальні проблеми держави і права чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей...» [4]. Ухвалена Верховний Радою України (січень 1997 р.) Концепція (Основи державної політики) національної безпеки України містить чимало сумнівних положень, які можна вільно тлумачити на користь цензури засобів масової інформації. Як загрози національній безпеці визначаються: «невиваженість

державної політики та відсутність необхідної інфраструктури в інформаційній сфері; інформаційна експансія з боку інших держав». Одним з напрямків державної політики визначається «усунення негативних факторів розповсюдження інформаційного простору; розробка та втілення необхідних засобів і режимів отримання, зберігання, розповсюдження та використання суспільно значущої інформації» [3, с.122]. Таким чином, було створено небезпечний прецедент, коли державна влада може засекречувати інформацію (незважаючи на статтю 38 Закону про державну таємницю, яка передбачає відповідальність за безпідставне засекречування інформації) та проводити таємні операції проти інститутів громадянського суспільства, в т.ч. ЗМІ [2].

Зауважимо, що повноцінне формування інформаційного суспільства як типу людської цивілізації неможливе без обміну інформацією, яку збирають, опрацьовують і доносять до громадян ЗМІ. Незалежний розвиток ЗМІ є не лише передумовою, але й показником цивілізаційного розвитку суспільства.

На жаль, але і на даному етапі можна констатувати, що в Україні діє авторитарна модель взаємодії політичної та медіа-систем, ознаки якої вбачаються в тому, що: 1) залишається потужним державний контроль над системою ЗМІ; 2) функції ЗМІ підпорядковані інтересам забезпечення впливу держави та залежних від неї власників на суспільство; 3) мінімізовано ефективність ЗМІ як засобу критики та контролю за владними інститутами, як каналу комунікаційного діалогу між суспільством та владою; 4) наявна нерівність можливостей доступу до інформації між різними групами населення. Зазначені ознаки значною мірою перешкоджають розвитку інформаційного суспільства в Україні [7, с.11-12]. Зауважимо, що значна частина українських ЗМІ орієнтована не на задоволення комунікативно-інформаційних та просвітницько-виховних потреб суспільства, а на формування суспільної свідомості в інтересах політичних сил, захищає приватні чи корпоративні інтереси певних фінансово-економічних угруповань.

Також інформаційно-культурний простір України перебуває під впливом закордонних інформаційних каналів, заповнений культурними зразками не найкращої якості, чужими ідеалами й цінностями [8, с.47].

Не дивлячись на певні кроки у даному напрямку Україна до цього часу не запровадила дієвих заходів захисту власного інформаційно-культурного простору від зовнішньої експансії – особливо в рамках гібридної війни Російської Федерації. Зокрема, відсутні законодавчі норми щодо регулювання діяльності ЗМІ з урахуванням важливої ролі ЗМІ для розвитку духовності та формування в суспільстві духовних цінностей та орієнтацій. Системно і постійно порушується мовне законодавство, що не сприяє утвердженню державної української мови і принижує національні почуття свідомої частини українців.

Важливою умовою формування в Україні інформаційного суспільства має стати реалізація ефективної державної інформаційної політики, яка б створювала необхідні умови для повноцінного функціонування у суспільстві вітчизняних ЗМІ як важливого чинника формування і зміцнення національної свідомості громадян України, формування усіх інститутів незалежної держави. Основними напрямками державної інформаційної політики мають бути законодавчий і адміністративний захист національних ресурсів і інформаційного простору.

Список використаної літератури:

1. Арістова І.В. Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти : монографія / За загальною редакцією д-ра юрид. наук, проф. О.М. Бандурки : монографія. – Харків : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с.
2. Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» : Закон України від 26 січня 1993 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1993. – № 13. – Ст. 111.
3. Кипич І.В. Роль ЗМІ в розвитку правової держави, демократії та громадянського суспільства в сучасній Україні / І.В. Кипич // Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. праць . 1994-. - 2012. - Вип. 68 . 624 с. – С. 117-123.
4. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. № 30. – Ст. 141.
5. Красноступ Г.М. Правові гарантії незалежної діяльності журналістів в Україні / Г.М. Красноступ ; Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.minjust.gov.ua/8393>.
6. Мороз Н.О. Роль засобів масової інформації у формуванні громадянського суспільства України/ Н.О. Мороз // Гуманітарний журнал. – 2012. – №2-3. – С. 205-210.

7. Лапшин С.А. Методика проведення фокус-груп // Методичні рекомендації для студентів спеціальності „Журналістика”. / Укладач – Лапшин С.А. – Вінниця: „Нілан-ЛТД”, 2013. – 28 с.

8. Коломієць А.М. Сучасні методологічні підходи в організації вищої педагогічної освіти / А.М. Коломієць, Н.І. Лазаренко // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Педагогічні науки. – Одеса, ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2016. – №3 (110). – С. 47-52.

Lapshin Sergij

**Formation of modern informational society in the discharge of mass
media development**

The article illustrates the role of the media in forming the modern informational society in Ukraine. The foreground directions of state policy and the prospects for its implementation were recognized.

Keywords: media, public opinion, information, media, informational society.